

og Kontrollen ex post. Herfra kommer man til Detaillerne, som gennemgaaes grundigt: Hvad har det enkelte Foretagende (om man kan kalde det saadan) at sige m. H. t. Indkøb og Salg, Produktionsomfang, Omkostninger, Priser og Profit? Derpaa behandles Bankernes Rolle, og de to sidste Kapitler i den industrielle Del er helliget ikke-pekuniære Stimulanser og en Gennemgang af Industriledernes Oprindelse, Ideologi og Udvikling under Sovjetregimet.

En lignende Gennemgang finder i anden Del Sted for Kolkhoz'ens Vedkommende. Det er for saa vidt ejendommeligt, at anden Del fylder mindre end første, for Forskellen mellem amerikansk og russisk System er vel nok størst for Landbrugets Vedkommende.

Det Spørgsmaal, der vel for enhver Økonom rejser sig fremfor andre, er dette: Hvorledes aflønnes Lederne af de mindste økonomiske Enheder (Fabrikker, »Foretagender« om man vil)? Svaret er ikke simpelt.

For det første kan det imidlertid fastslaaes, at Lederen har et vist Incitament til at forøge Foretagendets Profit¹⁾ udover det planlagte Beløb. Af den planlagte Profit henlægges 4 pCt. til en særlig Fond, der kommer Leder og Arbejdere i vedkommende Virksomhed tilgode. Men af Profit *udover* den planlagte henlægges 50 pCt. til nævnte Fond.

For det andet kan fastslaaes, at der hyppigt udbetales Bonus til Leder og Overingeniører m. fl. Denne Bonus beror paa, hvor heldig man har været med Omkostningsreduktion eller Produktionsomfang. F. Eks. faar Lederne af Kulminer en Bonus, der er 15 pCt. af Lønnen for hver Procent, hvormed faktiske Omkostninger ligger under planlagte. Og de faar en Bonus, der er 45 pCt. af Lønnen for hver Procent, hvormed de overskrider den planlagte producerede Mængde.

Forfatterne udreder de gældende Regler, men drager maaske ikke altid de helt rigtige Konklusioner. Saaledes hedder det (S. 95), at »Since plant profits are increased by lowered cost or increased production, bonuses for cost reduction or overfulfilment are related to profits, although not as a rule calculated as a percentage of profits.« Den første Del af Udsagnet — om Omkostningsreduktion — er naturligvis rigtig. Derimod er det ikke uden videre rigtigt, at Profitten vokser, naar Produktionen forøges. Det maa naturligvis afhænge af Grænseomkostningskurvens Udseende. Forfatterne kan — paa Grund af deres Unøjagtighed paa dette Punkt — ikke se den fundamentale Forskel paa at aflønne Lederne proportionalt med Profit og proportionalt med faktisk minus planlagt produceret Mængde. — I det hele faar man kun lidt at vide om Grænse- contra Gennemsnitsomkostninger, hvilket forbavser saa meget mere, naar man erindrer den langvarige Diskussion blandt Teoretikerne om, hvorvidt et socialistisk Samfund skulde stræbe efter Pris lig Grænseomkostning eller lig Gennemsnitsomkostning.

Hans Brems.

P. P. Sveistrup & Rich. Willerslev: DEN DANSKE SUKKERHANDELS OG SUKKER-PRODUKTIONS HISTORIE. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Kbh. 1945. 371 S.

Blandt vore forbrugsvarer er der vel næppe nogen, der i den grad som sukkeret i de sidste aarhundreder har været omtumlet i de europæiske

¹⁾ Til Oplysning for ikke-sovjetkyndige tjener, at Prisen paa købte og solgte Produkter *altid* er fastsat centralt. Nogen Mulighed for at forøge sin Profit gennem monopsonistisk eller monopolitisk Politik har det enkelte Foretagende altsaa aldrig.

og Kontrollen ex post. Herfra kommer man til Detaillerne, som gennemgaa grundigt: Hvad har det enkelte Foretagende (om man kan kalde det saadan) at sige m. H. t. Indkøb og Salg, Produktionsomfang, Omkostninger, Priser og Profit? Derpaa behandles Bankernes Rolle, og de to sidste Kapitler i den industrielle Del er helliget ikke-pekuniære Stimulanser og en Gennemgang af Industriledernes Oprindelse, Ideologi og Udvikling under Sovjetregimet.

En lignende Gennemgang finder i anden Del Sted for Kolkhoz'ens Vedkommende. Det er for saa vidt ejendommeligt, at anden Del fylder mindre end første, for Forskellen mellem amerikansk og russisk System er vel nok størst for Landbrugets Vedkommende.

Det Spørgsmaal, der vel for enhver Økonom rejser sig fremfor andre, er dette: Hvorledes aflønnes Lederne af de mindste økonomiske Enheder (Fabrikker, »Foretagender« om man vil)? Svaret er ikke simpelt.

For det første kan det imidlertid fastslaaes, at Lederen har et vist Incitament til at forøge Foretagendets Profit¹⁾ udover det planlagte Beløb. Af den planlagte Profit henlægges 4 pCt. til en særlig Fond, der kommer Leder og Arbejdere i vedkommende Virksomhed tilgode. Men af Profit *udover* den planlagte henlægges 50 pCt. til nævnte Fond.

For det andet kan fastslaaes, at der hyppigt udbetales Bonus til Leder og Overingeniører m. fl. Denne Bonus beror paa, hvor heldig man har været med Omkostningsreduktion eller Produktionsomfang. F. Eks. faar Lederne af Kulminer en Bonus, der er 15 pCt. af Lønnen for hver Procent, hvormed faktiske Omkostninger ligger under planlagte. Og de faar en Bonus, der er 45 pCt. af Lønnen for hver Procent, hvormed de overskrider den planlagte producerede Mængde.

Forfatterne udreder de gældende Regler, men drager maaske ikke altid de helt rigtige Konklusioner. Saaledes hedder det (S. 95), at »Since plant profits are increased by lowered cost or increased production, bonuses for cost reduction or overfulfilment are related to profits, although not as a rule calculated as a percentage of profits.« Den første Del af Udsagnet — om Omkostningsreduktion — er naturligvis rigtig. Derimod er det ikke uden videre rigtigt, at Profitten vokser, naar Produktionen forøges. Det maa naturligvis afhænge af Grænseomkostningskurvens Udseende. Forfatterne kan — paa Grund af deres Unøjagtighed paa dette Punkt — ikke se den fundamentale Forskel paa at aflønne Lederne proportionalt med Profit og proportionalt med faktisk minus planlagt produceret Mængde. — I det hele faar man kun lidt at vide om Grænse- contra Gennemsnitsomkostninger, hvilket forbavser saa meget mere, naar man erindreren den langvarige Diskussion blandt Teoretikerne om, hvorvidt et socialistisk Samfund skulde stræbe efter Pris lig Grænseomkostning eller lig Gennemsnitsomkostning.

Hans Brems.

P. P. Sveistrup & Rich. Willerslev: DEN DANSKE SUKKERHANDELS OG SUKKER-PRODUKTIONS HISTORIE. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Kbh. 1945. 371 S.

Blandt vore forbrugsvarer er der vel næppe nogen, der i den grad som sukkeret i de sidste aarhundreder har været omtumlet i de europæiske

¹⁾ Til Oplysning for ikke-sovjetkyndige tjener, at Prisen paa købte og solgte Produkter *altid* er fastsat centralt. Nogen Mulighed for at forøge sin Profit gennem monopsonistisk eller monopolitisk Politik har det enkelte Foretagende altsaa aldrig.

staters kolonialpolitiske, handelspolitiske og finanspolitiske spil. En fremstilling af sukkerets historie er derfor ogsaa velegnet til at belyse en lang række praktiske økonomiske problemer, saaledes som de er fremtraadt under skiftende økonomisk-politiske systemer. Tilmed er den udvikling, gennem hvilken sukkeret er blevet fra en medicinalvare og en luksusartikel for konger og stormænd til en mere og mere udbredt nødvendighedsartikel, der nu forbruges i omtrent lige maal af alle klasser, af stor interesse for den sociale historie. Det er da ikke mærkeligt, at der ikke blot findes udenlandske værker om sukkerets økonomi, men at ogsaa en dansk socialøkonom som L. V. Birck skrev en bog om sukkerets historie og ogsaa gav det en betydelig plads i sin noget senere »Vigtige Varer«.

Den foreliggende bog sigter kun paa at behandle den danske sukkerhandel og sukkerproduktion i de tre sidste aarhundreder. De to forfattere har samarbejdet, men dog saaledes, at tiden lige op til 1900 er beskrevet af magister Willerslev, medens lektor Sveistrup har leveret manuskriptet til de op imod 100 sider, som omhandler det tyvende aarhundrede.

Bogens fem ulige store afsnit betegner hver især en fase af sukkerets saga, som den har udspillet sig inden for det danske monarkis rammer, dog kastes der behørig sideblik til andre lande, saa at man saa vidt muligt faar indtryk af, hvilken relativ betydning Danmark har haft henholdsvis i sukkerproduktionen, sukkerhandelen og sukkerforbruget. Takket være de vestindiske øer, specielt St. Croix, havde monarkiet jo ogsaa i den tid, da rørsukkeret var eneraadende paa markedet, sin andel i produktionens første trin, sukkerdyrkningen og fremstillingen af raasukkeret. Og i de sidste tre fjerdedele af et aarhundrede har sukkerroedyrkningen og produktionen af roesukker spillet en i det hele og store stadig voksende rolle i vort land.

I det første afsnit (s. 11—47), der behandler tiden op til 1754, en tid, hvor sukkeret endnu maa karakteriseres som en ren luksusartikel, faar man især indtryk af, hvorledes sukkerhandel og sukkerraffinering blev ordnet efter merkantilistiske anskuelse hos de styrende og knyttet til de store handelskompagnier, i første halvdel af det attende aarhundrede til det vestindiske kompagni, hvis raffinaderi fra 1733 havde en saadan monopolstilling, at kun et enkelt andet raffinaderi i København kunde bestaa ved siden af det. Først fra 1750 blev der givet privilegier til en række provinsraffinaderier i Danmark og Norge, og 1754 afkøbte staten kompagniet de vestindiske øer og gjorde handelen fri, ligesom enhver skulde have lov at oprette sukker-raffinaderier i København.

Andet afsnit (s. 48—126) omhandler den saakaldte glimrende eller florisante handelsperiode op til 1807. Danmarks neutralitet under Syvaarskrigen 1756—63, Den nordamerikanske Frihedskrig 1776—83 og revolutions- og napoleonskrigene fra 1783 gav dets handel og den derpaa byggede industri sin store chance, medens de mellemliggende perioder vel bragte stærke tilbageslag, men ikke kunde bringe de formuer til at forsvinde, som adskillige københavnske handelshuse havde erhvervet. Perioden som helhed er jo ofte skildret, bl. a. af Schovelin i »Fra den danske handels Empire«, men nærværende bog giver et levende indtryk af, hvor stærk en andel sukkeret havde i erhvervslivets blomstring. I billedets midte ser man skatmesteren H. C. Schimmelmann, der 1763 fra staten overtog baade nogle vestindiske plantager og Københavns største sukkerraffinaderi, og efter hans død 1782 søn-

nen finansminister Ernst Schimmelmänn, der især nød godt af de til et fideikommis overgaaede ejendomme, der f. eks. 1793 gav en gevinst paa næsten $\frac{1}{4}$ mill. D. C. Men der nævnes ogsaa en mængde andre personer og handelshuse, som især tjente paa sukkeret. I Danmarks eksport var sukkeret i denne tid aldeles dominerende.

Ogsaa i tredje afsnit (s. 127—197) om tiden 1807—72 er det endnu saa godt som udelukkende rørsukkeret, det drejer sig om. Perioden begynder med det danske erhvervslivs, derunder ogsaa sukkerhandelens og sukker-raffinaderiernes sammenbrud efter krigen med England, og skønt der atter kommer opgang, vender eventyret fra slutningen af det attende aarhundrede ikke tilbage. For sukkerets vedkommende er det dels en tid, hvor forbruget stiger meget betydeligt, og dels en tid, hvor den merkantilistiske handelspolitik afløses af en liberalistisk; afsnittet har derfor ogsaa til overskrift: Depression og liberalisme. 1842 ophørte forbuddet mod indførsel af raffineret sukker fra hertugdømmerne og 1844 fra udlandet. Det er ogsaa en tid, hvor der gennemføres indgribende tekniske fremskridt paa nogle københavnske raffinaderier, paa hvilke derefter i aarhundredets midte hele raffineringen i kongeriget samles. Det er endelig en tid, hvor sukkeret har voksende betydning for finanserne; i 1860'erne stammer ca. 25 pCt. af toldindtægterne fra sukkeret.

Fjerde afsnit (s. 198—258) bringer en afgørende forskydning i tyngdepunktet for fremstillingen, idet rørsukkeret nu træder tilbage, medens interessen samles om den danske roesukkerindustri fremkomst og udvikling, i dette afsnit til aar 1900. Man følger den nye industri gennem de første trange aar i 70'erne, hvor navnlig landmændenes utilbøjelighed til at dyrke sukkerroer var en alvorlig hæmsko, men hvor De danske sukkerfabrikker dog klarede sig, takket være Tietgens kombination af roesukkerproduktion og raffinering af indført sukker (svarende til hans kombination af indenlandsk og udenlandsk skibsfart i Det forenede dampskibsselskab), gennem firserne, hvor det danske landbrugs omlægning var gunstig for sukkerroedyrkingen, men hvor paa den anden side verdensmarkedets lave priser bragte fabrikkernes fortjeneste til at forsvinde, og gennem 90'erne, hvor produktionen af roesukker steg med omtrent 150 pCt., og hvor forbruget, tildels stimuleret af told- og afgiftnedsættelsen i 1891, steg meget betydeligt.

Det femte afsnit (s. 259—351) behandler udviklingen i det tyvende aarhundrede, idet det tager sit udgangspunkt i Brüsselerkonventionen, der bragte ordnede forhold paa sukkermarkedet og tillod ogsaa den danske roesukkerindustri at give fortjenester af en hidtil ukendt højde. Men krige og kriser og den dermed følgende renæssance for rørsukkeret bragte atter store vanskeligheder og førte, navnlig fra 1932, til statsreguleringer og statssubventioner, saa at man ender læsningen af dette afsnit med en fornemmelse af, at nu er ringen sluttet, og at den nymerkantilistiske statsregulering med importforbud, særlig tilladelse fra regeringen til oprettelse af nye foretagender og talrige andre indgreb ikke staar tilbage for den gamle merkantilisme, selv om et mangelhovedet demokrati i nutiden bærer sig noget anderledes ad end enevælden. Endelig drages i et afsluttende kapitel (s. 352—64) konklusionen af de tre aarhundreders udvikling, som den er beskrevet i de fem afsnit.

Den fremstilling, hvis gang her kun i al korthed har kunnet antydes, er

belagt med et meget stort talmateriale, hentet fra arkiver og fra andre værker. Teksten er ledsaget af ikke mindre end 207 tabeller, og desuden er der til sidst oversigtstabeller over Danmarks sukkerroeareal fra 1873, dets roesukkerproduktion og sukkerforbrug pr. individ samt over verdensproduktionen saa vel af rørsukker som roesukker siden midten af det nittende aarhundrede. Det er ikke at undres over, at der blandt saa mange tal er nogle fejlagtige, hvad enten det drejer sig om fejl i manuskriptet eller trykfejl. Naar det øverst s. 238 anføres, at Tysklands produktion af roesukker fra 1888/89 til 1900/01 steg fra 991 til 1979 mill. tons, er det til at tage og føle paa, at der foreligger en fejl, især da lige forud hele verdensproduktionen i 1900/01 er angivet til 6 mill. tons. Tallene for Tyskland skal divideres med 1000. I nogle tilfælde er kommaet i et tal med decimaler anbragt forkert, eller en procent stemmer ikke med de absolute tal.

Men medens det vilde være pedantisk at hænge sig i disse talfejl, af hvilke der dog næppe er ret mange, kan anmelderen ikke undlade at anke over en unøjagtig citering paa adskillige steder. Jeg har naturligvis hverken kunnet eller villet eftergaa alle eller blot største delen af henvisningerne. Men eftersyn i et begrænset antal tilfælde har vist for mange uoverensstemmelser. Saaledes citeres s. 62 Rubins »1807—14«. p. 74, hvorefter Københavns samlede import i 1806 (Rubin har 1804) skulde have en værdi af 16 602 617 Rdl. (Rubin har 16 622 617), importen fra St. Croix og St. Thomas 5 298 000 Rdl. og fra *samlige* oversøiske lande 10 525 700 Rdl. (Men Rubin anfører s. 79, at Asiatisk kompagnis indførsel paa over 1,5 mill. Rdl. ikke er indbefattet i dette sidste tal). Man faar altsaa et forkert indtryk. S. 182 anføres det med henvisning til Rubin: Frederik VI, at der i slutningen af 1830'erne var 8 dampmaskiner i gang i danske fabrikker (Rubin skriver, at der var 23 fabriks- og 8 skibsdampmaskiner). Lignende unøjagtige gengivelser findes f. eks. s. 133 efter »Dänische Wirtschaftsgeschichte« og s. 221 efter Birck: Sukkerets historie. Jeg skulde ikke have opholdt mig saa meget ved disse fejl, af hvilke der maa formodes at være en del flere, hvis ikke bogens udgivelse gennem Institutet for Historie og Samfundsøkonomi gjorde, at man uvilkaarlig venter sig en nøjere eftergaaelse af tal og citater og en omhyggeligere korrekturlæsning, end man kan kræve af den forfatter, der alene er henvist til sin egen arbejdskraft.

At der saaledes med hensyn til en og anden enkelthed har indsneget sig fejl og unøjagtigheder, gør næppe noget skaar i bogens egentlige værdi, som er at trække de store bølgende linier op for den danske sukkerhandels og sukkerproduktions udvikling gennem tiderne og pege paa de kræfter, udenlandske som indenlandske, private som statslige, der har indvirket paa denne udvikling. Heraf faar man et meget levende billede. I sammenhæng med handelen og produktionen er der ogsaa i alle de enkelte afsnit talt om forbrugets størrelse. At der i det hele har været en næsten uafbrudt fremgang deri i næsten to hundrede aar, kan der næppe være tvivl om. Sammenfattende bringes denne fremgang i det danske sukkerforbrug pr. indbygger til udtryk i en af de sidste tabeller. For den ældre tid er disse tal vel nok beheftede med en ikke ringe usikkerhed. Men der er dog maaske næppe nogen grund til at rejse nogen indvending undtagen mod det første tal i rækken. Forbruget i 1745 angives til 0,09 kg pr. individ, medens det næste tal fra ca. 1770 er 0,88 kg. Forholdsvis er denne stigning saa enorm, at alle

de følgende absolut set betydelige stigninger er ringe derimod. En tidobling i løbet af 25 aar forekommer ingensinde senere. Skulde en saadan tidobling virkelig har fundet sted i midten af det attende aarhundrede, maatte der være sket en revolution i forbrugsvanerne hos befolkningen eller i al fald en del af denne. Men en saadan pludselig omvæltning paavises ikke. Man kommer da til at stille sig skeptisk til tallet for 1945, der unægtelig ogsaa er udregnet paa et saare spinkelt grundlag, Fyns import af sukker i dette aar. Selv om tallene for Fyn i og for sig var korrekte, maa man dog sikkert gaa ud fra, at forbruget f. eks. i hovedstaden har været langt større end i denne ret afsides landsdel, af hvis ca. 100 000 indbyggere antagelig næsten de $\frac{9}{10}$ boede paa landet. Det kan da nok siges, at der næppe paa det givne grundlag kan skønnes over det danske sukkerforbrug før omkring 1770.

Der er efterhaanden skrevet mange monografier over danske industrier, men selv den flittige Camillus Nyrop har dog ikke givet nogen samlet udsigt over den danske sukkerindustri historie. Først nu foreligger en saadan, og trods de smaa indvendinger, der kan gøres mod den hist og her, er det i det hele og store et værk, der vidner om sine forfatteres indsigt og grundighed, og som foruden at kunne tilfredsstille de læsere, der søger oplysning netop om denne erhvervsgren, tillige giver et vægtigt bidrag til den almindelige økonomiske historie.

Even Marstrand.

Arthur Montgomery: SVENSK EKONOMISK HISTORIA MOT INTERNATIONELL BAKGRUND 1913—1939. Stockholm 1946. Kooperativa Förbundets Bokförlag. 392 s. Sv. kr. 9,75.

Medens økonomisk historie her i landet nærmest har været dyrket som et bifag, viser Sveriges forbavsende produktivitet paa de sociale videnskaber omraade sig bl. a. deri, at to forskere, først professor Eli Heckscher og siden professor Montgomery saa godt som udelukkende har kunnet hellige sig denne forholdsvis nye disciplin. Medens Heckscher i sine hidtil udgivne hovedværker væsentlig har beskæftiget sig med tiden fra reformationen til afslutningen af napoleonskrigene (internationalt er han jo mest kendt ved sin bog om merkantilismen), har Montgomerys arbejdsfelt været det nittende og tyvende aarhundrede. Det gælder ikke mindst for Sveriges vedkommende. Heckschers stort ånlagte værk »Sveriges ekonomiska historia« er endnu kun naaet til 1720, og i hans kortere »Svenskt arbete och liv« omfatter tiden efter 1815 kun ca. 100 ikke alt for store sider, deraf tiden fra den første verdenskrigs udbrud knap tyve. Men netop dette hul har Montgomery udfyldt. I 1931 udkom hans »Industrialismens genombrott i Sverige«, der væsentlig behandler det nittende aarhundrede, men paa flere punkter gaar op til 1930, og 1934 udsendte han som en slags supplement »Svensk socialpolitik under 1800-talet«. Nu har han altsaa i sin sidste bog skildret Sveriges økonomiske udvikling i et forholdsvis kort, men meget bevæget tidsrum, tiden fra lige før den første til lige før den anden verdenskrig.

De sidste ord i titelen »mot internationell bakgrund«, der er meget lidt fremtrædende paa titelbladet inde i bogen og slet ikke findes udenpaa, havde fortjent at fremhæves mere. Værket giver for saa vidt mere, end det lover, som netop de internationale økonomiske forhold er om ikke indgaa-